



За редакцією  
Умберто Еко

Харків  
«Фоліо»  
2018

# Зміст

## Історія

10 Вступ. *Лаура Барлетта*

### **Події**

18 Німецька експансія на Схід. *Джуліо Содано*

21 Хрестові походи та Східна Латинська імперія. *Франко Кардіні*

24 Суперництво між морськими республіками. *Катя Ді Джироламо*

27 Фрідріх II Гогенштауфен та занепад Швабської династії в Італії. *Марія Тереза Фумагаллі, Беоніо Броккьєрі*

31 Військові релігійні ордени. *Барбара Фрале*

35 Папа Римський Боніфацій VIII та верховенство Церкви. *Ерріко Куоццо*

39 Авін'йонський понтифікат. *Анна Марія Воці*

43 Великий розкол. *Марчелла Райола*

46 Вибора монархія та династія Габсбургів. *Катя Ді Джироламо*

49 Від комуни до синьйорії. *Андреа Дзорці*

53 Столітня війна. *Рената Пілаті*

57 Чорна чума та криза XIV століття. *Катя Ді Джироламо*

60 Селянські повстання. *Джованні Вітоло*

63 Правління Анжуйської династії у країнах Середземномор'я. *Франческо Паоло Токко*

### **Країни**

66 Правління Церкви. *Ерріко Куоццо*

70 Франція. *Фаусто Кодзетто*

75 Англія: монархія між війнами та поступками. *Рената Пілаті*

80 Священна Римська імперія німецької нації. *Джуліо Содано*

83 Королівства, князівства, герцогства, єпископства в Німецькому регіоні. *Джуліо Содано*

86 Князівства на кордоні між Францією та Священною Римською імперією. *Фаусто Гоццто*

88 Швейцарська Конфедерація. *Фаусто Гоццто*

91 Піренейський півострів. *Россана Сіцілія*

95 Анжуйське королівство Сицилії. *Франческо Паоло Токко*

98 Арагонське королівство Сицилії. *Франческо Паоло Токко*

101 Венеція та інші морські міста. *Катя Ді Джироламо*

104 Скандинавські країни. *Рената Пілаті*

109 Міста Ганзейської унії. *Фабріціо Мастромартіно*

112 Польща. *Джуліо Содано*

115 Угорщина. *Джуліо Содано*

118 Велике князівство Литовське. *Джуліо Содано*

121 Балканський півострів. *Фабріціо Мастромартіно*

124 Руські князівства. *Джуліо Содано*

127 Золота Орда. *Марія Франсін Фавор'йо*

131 Візантійська імперія та династія Палеологів. Занепад і громадянські війни. *Томмазо Браччіні*

134 Османська імперія. *Фабріціо Мастромартіно*

### **Економіка**

137 Сільська місцевість. *Катя Ді Джироламо*

- 140 Мануфактури. *Дієго Давіде*  
 144 Шахти та металургія. *Дієго Давіде*  
 147 Торгівля. *Марія Еліза Солдані*  
 152 Ринки, ярмарки та шляхи сполучення. *Дієго Давіде*  
 156 Міста. *Ауреліо Музі*  
 159 Розвиток мореплавства, пригоди в Атлантиці та географічні відкриття. *Івана Аїт*  
 162 Великі мандрівники та відкриття Сходу. *Сунг Гюун Чо*  
 166 Кредитна система та гроші. *Вальдо Д'Арієнцо*

### **Суспільство**

- 169 Дворянство і буржуазія. *Катя Ді Джироламо*  
 172 Братства. *Елена Санчес де Мадаріага*  
 175 Кримінальний процес. *Даріо Інполіто*  
 178 Політичні інститути. *Фабріціо Мastroмартіно*  
 182 Прагнення релігійного оновлення Церкви та єресі. *Чіро Ді Фіоре*  
 190 Єпископська інквізиція та інквізиція понтифікату. *Джуліо Содано*  
 193 Бідні, паломники та допомога. *Джуліана Боккадамо*  
 196 Переслідування євреїв. *Джанкарло Лачеренца*  
 200 Розбійники, пірати, корсари. *Кароліна Беллі*  
 203 Місіонери та навернення до віри. *Дженовевффа Палумбо*  
 211 Релігійні ордени. *Фабріціо Мastroмартіно*  
 214 Освіта і нові центри культури. *Анна Бенвенуті*  
 217 Війна: лицарі, найманці та громадяни міст. *Франческо Сторті*  
 220 Жінки і влада. *Адріана Валеріо*  
 223 Церемонії, вечірки та ігри. *Алессандра Ріцці*  
 227 Повсякденне життя. *Сільвана Музелла*

## **Філософія**

- 234 Вступ. *Умберто Еко*
- Циркулювання знань та університети**
- 236 Середньовічні енциклопедії як моделі знань. *Марія Тереза Фумагаллі, Беоніо Броккьєрі*  
 240 Філософія в середньовічному ісламі: теми і протагоністи. *Чечілія Мартіні Бонадео*  
 247 Єврейські філософські традиції в добу Середньовіччя. *Клаудія Менціані, Рікардо Федріга*
- 255 Два шляхи перекладу і народження критичного знання. *Франческа Форте*  
 262 Університет і порядок навчання. Схоластичний метод. *Андреа Коллі*  
 268 *Sittae* і традиції коментування в середньовічній думці. *Андреа Коллі*  
 272 Радикальний аристотелізм і реакція теологів. *Федеріка Кальдера*
- Філософія і теологія**
- 280 Альберт Великий і Кельнська школа. *Алессандра Беккарізі*  
 284 Тома Аквінський. *Алессандро Гісаберті*  
 291 Бонавентура з Баньореджо. *Марко Россіні*  
 297 Францисканська традиція. *Федеріка Кальдера*  
 305 Філософська думка Іоанна Дунса Скота. *Анна Ловісола*  
 311 Вільям Оккам. *Паола Муллер*  
 318 Данте як філософ. *Клаудія Менціані*  
 323 Екгарт і рейнська містика. *Алессандра Беккарізі*  
 327 Раймунд Луллій. *Мікела Перейра*
- Порівняння філософії та традицій**
- 334 Душа. *Аньєзе Гуальдріні*  
 340 Питання пізнання. *Рікардо Федріга, Іларія Проспері*

- 350 Філософія пристрастей. *Сільвіна Векьйо*
- 354 Діалектика Божественної всемогутності. *Рікардо Федріга*
- 361 Пізнання та скептицизм у XIV столітті. *К'яра Селонья*
- 365 Аналогія та метафізика. *Луїджі Спінеллі*
- 372 Середньовічна етика. *Клаудіо Фіоккі*
- 376 Суперечки про нескінченність у XIII та XIV століттях. *Федеріка Кальдера*
- 381 Звинувачення в марній цікавості. *Клаудіо Фіоккі*
- 385 Політичні міркування. *Стефано Сімонетта*

## Наука і техніка

- 392 Вступ. *П'єтро Корсі*
- Фізико-математичні науки**
- 396 Вплив ісламських вчених на європейські фізико-математичні науки. *Джорджо Страно*
- 401 Розквіт ісламських фізико-математичних наук. *Джорджо Страно*
- 404 За і проти Птолемея. *Джорджо Страно*
- 407 Астрологія. *Антоніо Клерікуціо*
- Фізика**
- 413 Підходи до розуміння субстанції та її видозмін. *Антоніо Клерікуціо*
- 417 Механіка та статика. *Антоніо Клерікуціо*
- Алхімія та металургія в Європі**
- 422 Алхімія в Європі у XIII—XIV століттях. *Андреа Бернардоні*
- 426 Диспути з приводу алхімії. *Андреа Бернардоні*
- 428 Від трансмутації металів до алхімії еліксирів. *Андреа Бернардоні*
- 430 Теологія та алхімія. *Андреа Бернардоні*
- 432 Мінералогія та металургія в Європі у XIII–XIV століттях. *Андреа Бернардоні*
- Знання про будову людського тіла, медицина і здоров'я**
- 435 Медицина в університетах та схоластична медицина. *Марія Конфорті*
- 439 Школи і викладачі медицини в Італії та Європі. *Марія Конфорті*
- 443 Медицина та хірургія в Італії. *Марія Конфорті*
- 448 Чорна смерть. *Марія Конфорті*
- Інновації, відкриття, винаходи**
- 452 Технічні досягнення: кривошип і педалі. *Джованні Ді Пасквале*
- 454 Механічні мистецтва. *Джованні Ді Пасквале*
- 457 Роджер Бекон та експериментальна наука. *Джованні Ді Пасквале*
- 459 Між Сходом і Заходом. *Джованні Ді Пасквале*
- 463 Механічний годинник. *Джованні Ді Пасквале*
- 467 Окуляри. *Джованні Ді Пасквале*
- 469 Компас. *Джованні Ді Паскувле*
- 472 Вогнепальна зброя. *Джованні Ді Пасквале*
- За межами Європи**
- 475 Наука і техніка в Китаї. *Іся Яннаконе*

## Література і театр

- 482 Вступ. *Еціо Раймонді, Джузеппе Ледда*
- Середньовіччя і гуманізм**
- 486 Рецепція класичних авторів. *Маттео Ферретті*
- 490 Риторика: від університетів до міст. *Ніколо Мальдіна*

- Релігійна література латиною і народними мовами**
- 493 Комунікація та релігійні твори: агіографія, проповіді, духовна література. *Сільвія Сервенті*
- 497 Література про потойбічний світ: подорожі та видіння. *Джузеппе Ледда*
- 500 Джакопоне да Тоді та релігійна поезія. *Стефано Кремоніні*
- 504 Містичні писання і жіноча духовність. *Оріана Візани*
- Примат поезії**
- 510 Епос. *Паоло Рінольдї*
- 514 Поезія в Європі. *Джузеппіна Брунетті*
- 519 Поезія в Італії. *Джузеппе Ледда*
- 526 Поезія і політика. *Камілла Джунті*
- 529 Комічна та сатирична поезія, пародія. *Джузеппе Ледда*
- 533 Данте Аліг'єрі. *Джузеппе Ледда*
- 544 Франческо Петрарка. *Лоредана Кінес*
- Потяг до розповідання**
- 552 Роман. *Джузеппіна Брунетті*
- 556 Наративна, дидактична та алегорична поезія. *Даніеле Руїні*
- 561 Роман про Троянду. *Маттео Ферретті*
- 565 Короткі оповідні форми. *Елізабетта Менетті*
- 569 Джованні Боккаччо. *Елізабетта Менетті*
- 576 Джеффрі Чосер. *Елізабетта Менетті*
- Форми прози**
- 581 Енциклопедизм, наукова література і література про подорожі. *Анна Пегоретті*
- 586 Історіографія та хроніки. *Камілла Джунті*
- Театр**
- 590 Релігійний та народний театр у Європі. *Лучано Боттоні*
- 594 Італія лаударіїв народною мовою та відродження латинської трагедії. *Лучано Боттоні*

## Образотворче мистецтво

- 600 Вступ. *Анна Оттані Кавіна*
- Собори в Європі**
- 604 Собор як образ міста. *Томас Фіоріні*
- 608 Спорудження соборів: технології та будівельні майданчики. *Томас Фіоріні*
- 612 Готика по той бік Альп. *Томас Фіоріні*
- 616 Фантастичне Середньовіччя: брами, шпилі, капітелі, пінаклі. *Франческа Танчіні*
- 620 Готична архітектура в Італії. *Фабріціо Лолліні*
- Скульптура в Італії**
- 624 Бенедетто Антеламі та скульптура на Паданській рівнині. *Фабіо Массаччезі*
- 628 Правління Фрідріха II. *Лаура Фенеллі*
- 632 Нікколо Пізано. *Массімо Медіка*
- 636 Джованні Пізано. *Массімо Медіка*
- 640 Арнольфо ді Камбіо: архітектор та скульптор. *Массімо Медіка*
- «Писати по-грецькому латиною»**
- 644 Зваба Східної імперії. *Анна Оттаві Кавіна*
- 647 Мистецтво та жебручі ордени. *Мільвія Болатті*
- 650 Від *Christus triumphans* до *Christus patiens*. *Фабіо Массаччезі*
- 653 Чімабуе. *Фабріціо Лолліні*
- 657 Джотто. *Фабріціо Лолліні*

- 665 Дуччо ді Буонінсенья. *Лука Ліардо*  
 669 Мозаїки, фрески, вітражі. *Клавдія Солачіні*
- Теми та головні герої**
- 673 Митець у Середньовіччі. *Марчелла Кулатті*  
 677 Сімоне Мартіні. *Лука Ліардо*  
 681 Брати Лоренцетті. *Лука Ліардо*  
 685 Після Джотто: Флоренція, Ріміні, Болонья, Падуя. *Фабіо Массаччезі*  
 688 Резиденції влади: палаци, будівлі муніципалітетів. *Клавдія Солачіні*  
 691 Папські міста: Рим і Авіньйон. *Лука Ліардо*  
 695 Абат Сюжер та сакральне ювелірне мистецтво. *Рафаелла Піні*  
 699 Роль мистецтва малих форм у XIII—XIV століттях. *Фабріціо Лолліні*  
 703 Сприйняття природи. *Фабріціо Лолліні*  
 708 Флоренція. Чорна чума 1348 року. *Анна Оттані Кавіна*  
 711 Страшний суд і Танок Смерті. *К'яра Базальті*
- Ностальгія за Середньовіччям**
- 715 Туга за Середньовіччям. *Фабріціо Лолліні*

## Музика

- 722 Вступ. *Лука Марконі, Чечілія Панті*
- Музика та суспільство у Середньовіччі**
- 724 Викладання музики в добу університетів. *Чечілія Панті*  
 729 Відображення музики в літературі та суспільстві. *Алессандра Фіорі*
- Музична практика**
- 732 Нова музика. Одноголосні церковні та світські співи. *Карла Вівареллі*  
 736 *Ars antiqua*. *Карла Вівареллі*  
 740 Французьке *ars nova* та Гійом де Машо. *Джермана Ск'яссі*  
 747 XIV століття в Італії та Франческо Ландіні. *Тіціана Сукато*  
 754 Музика для очей: кодекс Шантії. *Карла Вівареллі*  
 758 Інструментальна музика. *Фабіо Трікомі*  
 761 Танці у XIII—XIV століттях: танок і поезія. *Стефано Томассіні*

# Події

## Німецька експансія на Схід

*Джуліо Содано*

*В XI ст. королі та Папи здійснюють кілька воєнних кампаній на Сході, які проходять під егідою релігійної боротьби, та займають частину слов'янської території. Більша частина цих земель пізніше стає місцем проживання германських народів. У XII ст. відбувається процес розширення земельних володінь за рахунок територій, що належать слов'янам. У XIII та XIV ст. створюються селянські поселення та міста, вони змінюють Східну Європу завдяки привнесенню та адаптуванню нових форм і стилів життя, техніки та політичних інститутів.*

### Ініціатива королів

До 1000 р. у Північно-Східній Європі не було жодних слідів присутності германських народів, але через п'ять століть вони присутні скрізь — від Бергена до Москви, від Любека до Фінляндії. Здається, поширення народу продиктоване єдиною волею. Насправді, германські народи не вирізнялись єдністю, їх не пов'язували єдина мета чи план, часто вони ставили зовсім протилежні цілі. Вони перемішуються з місцевими етносами та економічно домінують над ними. Але західні торговці лише виграють від такої присутності: міста, що входять до складу Ганзи, є головними дієвими елементами торгівлі та неодноразово ведуть війни проти інших учасників процесу. Після експансії на слов'янські землі німці продовжують просування на Схід і змінюють життєвий уклад у всій Східній Європі, ці трансформації за обсягом та значущістю порівнюються із поширенням християнства, нові ідеї та державні інститути нерідко змінюють форму, адаптуючись до місцевих умов.

Починаючи з X ст. германські народи дуже активні у стосунках зі слов'янськими народами, їхні відносини змінюються й мають спочатку оборонний, а пізніше агресивний характер. У XI ст. німецькі правителі проводять низку воєнних походів, виправдовуючи це релігійними переконаннями, до східних територій. Генріх II (973—1024, імператор з 1014 р.) віднімає у слов'ян регіон у Баварії та засновує там єпархію Бамберг. Генріх III (1017—1056, імператор з 1046 р.) воює проти угорців, усі захоплені землі пізніше заселяються німцями. До XII ст. усі завоювання відбуваються на території, що не виходить за межі річки Ельба, але за Лотара II (1073—1137, імператор з 1133 р.), а потім під час правління Швабської династії починається велика колонізація у східному напрямку. Імператори споряджають експедиції проти язичників-слов'ян, але не завжди вони досягають успіху та перемагають. В історії цієї експансії існують моменти, коли слов'янам вдається скористатися проблемами імперії та повернути частину території, як це трапилось під час війни між гвельфами та гібелінами. Саксонія неодноразово переходила під управління слов'ян від німців та навпаки, однак зрештою стає повністю німецькою територією.

## Володарі земель

За ініціативою німецьких правителів знать починає розширювати володіння за рахунок слов'янських земель. Лицарі, барони та князі — головні гравці цієї другої фази експансії. Багато феодалів ідуть за Фрідріхом Барбаросою (1125—1190) до Італії без великого бажання, їх більше приваблює територія на Сході Європи.

Саксонські лицарі в середині XII ст. починають займати слов'янські землі в регіоні Гольштейн та просуваються у північно-східному напрямку, створюючи германські феоди на германізованих територіях. Вони приносять із собою такі поняття, як «феод», «феодальні закони» та «лицарство». Особливо відомі такі персонажі того часу: Генріх Лев, Віхманн, архієпископ магдебурзький, єпископ Майсена. Завдяки їхній ініціативі та активності германські колонії простягаються до Мекленбурга, Бранденбурга та Померанії. Єпископ Альберт організовує хрестовий похід до Святої Землі та створює Орден мечоносців для боротьби з язичниками. Герман фон Зальца (1209—1239), голова Тевтонського ордену, розуміє, що Європа вже втратила Палестину, тому місцем боротьби за віру обирає Східну Європу. Він домовляється з Папою Римським та отримує територію Пруссії. Тевтонські лицарі заснували в 1232 р. Торунь та Кульм\*, у 1233 р. Марієнвердер\*\* та Ельбінг\*\*\*. У 1250 р. більша частина знаті Померанії має саксонське походження, але їхня експансія блокується Тевтонським орденом.

На початку XIV ст. німецька аристократія окупує майже всю територію біля Фінської затоки до Кіля. У Балтійському регіоні скрізь перебувають німецькі агенти, які створюють колонії у вигляді не тільки сіл, а й міст. Німецькі торговці приєднуються до сільських мешканців та створюють ринки. Поширення німецьких колоній на схід від Балтії має також економічні передумови.

## Буржуазія та селяни

У XIII ст. буржуазія посідає стабільну сходинку на рівні аристократії, на чолі перебувають торговці з Любека, котрі контролюють головні торговельні шляхи між північно-східною та західною частинами Європи та переважають балтійських підприємців. Німці започатковують і поширюють свою модель міста. Жителі не бажають мешкати в місті, якщо в ньому немає муніципальних законів і вони не мають представників у адміністрації, для сприяння зростанню чисельності населення феодали надають можливість розвитку цієї сфери. Муніципальне управління, насамперед в угорських та польських містах, використовує форму німецької організації міста, змінюючи її відповідно до місцевих особливостей на засадах Магдебурзького права. У таких містах, як Вроцлав (1242), Буда (1244), Краків (1257), управління здійснюється за німецькими законами і, як наслідок, у них проживають і виявляють комерційну активність численні німецькі торговці.

Монгольська навала на Польщу та Угорщину (1241—1242) надає новий поштовх імміграції німців, котрі займають місця тих, хто став жертвою монголів.

Цього разу переселення німців є бажаним і підтримується правителями цих країн. Німецькі селяни отримують землі на вигідних умовах, вони привозять із собою нову техніку, ще невідому місцевим селянам, а також нові правила та закони. Характерною рисою

\* Нині місто Хелмно у Польщі. — Прим. ред.

\*\* Нині місто Квідзин у Польщі. — Прим. ред.

\*\*\* Нині місто Ельблонг у Польщі. — Прим. ред.



## Монгольське вторгнення

всіх німецьких сіл є зведення будинків удовж дороги та наявність поля, розташованого за будинком, на відміну від слов'янських поселень, де хата розміщена в середині поля. Власники землі гарантують їм знижене оподаткування, безпеку та надають індивідуальну свободу, зі свого боку, в обмін на орендну плату, зобов'язання стежити за гарним станом землі та угідь.

Німецька імміграція, як до села, так і до міст, мала велике значення та вплив на історію регіону. Зруйновані монголами міста швидко відбудовуються завдяки німцям, економічний прогрес цієї території теж пов'язують з інноваціями німців, котрі привозять нові види ремесел та техніку з рідних земель. Особливу роль вони відіграли в розвитку видобувної промисловості, адже вже в X ст. досягли гарних результатів у пошуку родовищ срібла та міді. Після 1200 р. німці починають селитися в Сілезії, Богемії та Моравії, пізніше в Угорщині. У 1250 р. вони вже присутні в Сербії, наступне покоління поширюється у Боснії та Болгарії, а потім у Греції. Протягом століть їх називають «саксонцями». Крім нової техніки, вони поширюють закони, які регулюють видобувну діяльність. Душе швидко німці захоплюють цю сферу та повністю контролюють видобуток благородних мінералів, залишаючи слов'янам видобуток і виробництво простих металів.

## Історичні судження

Еміграція німців по-різному розглядається істориками. Німецька історіографія наполягає на значному внеску в розвиток культури, який починається після створення німецьких колоній у нерозвинутому та дикому слов'янському світі. У XX ст. націоналісти Німеччини використовували цей аргумент у своєї полеміці для виправдання експансії на Схід. У післявоєнні часи історики не вдаються більше до таких націоналістичних суджень. Інші експерти нагадують, що раніше німецькі землі прийняли багато іммігрантів з Італії та Валлонії, котрі сприяли розвитку їхніх земель та технологій. Польська та чеська історіографія наголошує на агресивності процесу колонізації, насамперед щодо діяльності та методів Тевтонського ордену.

**Див. також:** *Фрідріх II Гогенштауфен та занепад Швабської династії в Італії, с. 27;*  
*Виборна монархія та династія Габсбургів, с. 46;*  
*Священна Римська імперія німецької нації, с. 80;*  
*Королівства, князівства, герцогства, єпископства в Німецькому регіоні, с. 83*

# Хрестові походи та Східна Латинська імперія

*Франко Кардіні*

*Четвертий хрестовий похід є результатом теократичних планів Інокентія III та подією, яку благословив Святий Престол. Нагадаємо, що попередній хрестовий похід був невдалим, а новий швидко набуває форм, які виходять за межі уявлень понтифіка: Венеція пропонує використовувати її кораблі в обмін на допомогу в поверненні та підкоренні міста Зара в Далмації і постійно проводить облогу Константинополя. Внаслідок цих подій припиняє існування Грецька імперія та народжується Латинська імперія, а більшість територій колишньої Візантійської імперії опиняється під контролем венеціанців. У 1261 р. ситуація змінюється, і на трон повертається грецька династія.*

## **Лотаріо Конті з Сеньї, Папа Римський Інокентій III**

У 1198 р. трон понтифіка обіймає представник аристократії, освічений юрист та автор аскетичних творів Лотаріо Конті з Сеньї, який отримує церковне ім'я Інокентій III (1160—1216). Він стає Папою в дуже складний час: трон Священної Римської імперії вільний, у Європі тривають нескінченні війни, християнству загрожує катарська ересь. У працях Інокентія III бачимо важливі свідчення про перетворення церкви в минулі століття: повернення Єрусалима, зміцнення французької монархії є першорядними завданнями.

Єрусалим приваблює Папу Римського, як і Бернарда Клервоського (1090—1153), насамперед як місцезнаходження Царства Небесного, а невдачі попередніх походів вони пояснюють земними інтересами та жадібністю. Вони збирають військо й обирають командирів з урахуванням цих принципів та проголошують хрестовий похід лише частиною великого плану відновлення християнства. Похід збігається за часом з облогою Альмохади кастильцями та Лівонії з боку Ордену мечоносців, що на початку століття продовжує просування німців на Схід. У той час існують три «фронти», на яких воює християнство та куди Папа відправляє ордени для боротьби з ерессю і з метою примусити монархів підкоритися Престолу Петра. Наставник малого короля Сицилійського королівства після смерті його матері Констанції, Фрідріх обирає Оттона Брауншвейзького на роль імператора (1175/1176—1218, імператор з 1209 до 1215 р.) замість Філіппа Швабського (1177—1208, король з 1198 р.). На цьому етапі Папа розуміє, що майже всі короновані особи Європи — від Португалії до Арагонського королівства, від Франції до Норвегії та Угорщини і Польщі — визнають титули й політичну перевагу над релігійною, підкоряються владі Церкви.

## **Планування хрестового походу**

Участь Рима у плануванні та організації хрестового походу має централізований характер, Церква майже нічого не залишає на вирішення королям, котрі відіграють роль ви-

конавців. Через систему понтифікату їм передають вказівки, за виконанням яких спостерігають не тільки представники духовенства на місцях, а й тамплієри та госпітальєри.

### Концепція централізації

Десятину для фінансування походу збирають своєчасно, але цього разу королівська казна не може використовувати ці гроші.

Така сама тенденція централізації (деякі вчені використовують термін «понтифікація») хрестового походу Інокентія III спостерігається у сфері «популяризації» серед простого люду. У листі проповіднику Фульку з Нейї від 5 листопада 1198 р. Папа ставить хрестовий похід на один рівень з іншими практиками очищення духу, як, наприклад, відмова та скорочення проституції та позбавлення громади від гріха хіті. Фульк був одним із головних організаторів нової експедиції волонтерів, яка сформувалась після лицарського турніру 1199 р. Насправді, він не брав участі в турнірі в замку Екрі в регіоні Шампань, адже турніри завжди засуджувались Папою. Лицарі з Екрі мали намір узяти участь у новому поході, про що у своїх проповідях згадував Фульк, говорячи про надання Папою індульгенції всім учасникам. Він обіцяв простити та захистити сім'ї та багатства всіх, хто візьме хрест у руки та приєднається до походу. Таким чином, в Екрі хрестовий похід підтримали аристократи, які потребували захисту Церкви: Тібальд, граф Шампані (1179—1199), Луї, граф Блуа та Шартра (1172—1205). У війні між Річардом Левине Серце (1157—1199), королем Англії, та Філіппом Августом (1165—1223, король з 1180), королем Франції, вони разом із Бодуеном IX Фламандським (1171—1205, імператор з 1204) стали на бік короля Англії, а зараз, під тиском Папи, мир міг закінчитися, тоді як король Франції мав зуб на них. Страх репресій з боку Філіппа та його політики централізації не лишали сумнівів, а час феодалної анархії у Франції завершувався.

### Криза феодалної системи

Тобто феодали, які опинилися в тяжких обставинах, вирушають у далекі землі. Історія знову повторюється, ще у першому хрестовому поході пани брали участь із не надто духовних причин. Можна розглядати Четвертий похід як утечу деяких баронів із країни, де встановлюється нова політична структура, вони служать не тільки християнству, а й французькій монархії.

З тих саме причин до хрестоносців приєднується Бодуен, граф Фландрії. Експедицію очолює брат Генріха Шампанського, у минулому короля Єрусалима, граф Тібальд, після його смерті керівництво переймає маркіз Боніфаций Монферратський (1155—1207), котрий теж має сімейні зв'язки зі Сходом, а саме є братом легендарного Конрада. Життя маркіза в Європі стає дедалі складнішим через тиск із боку міських комун.

## Четвертий хрестовий похід

Щоб отримати кораблі, необхідні для здійснення мандрівки, барони звертаються до Венеції. Спочатку Венеція не виявила зацікавленості в експедиції, яка прямувала до узбережжя Сирії — території комерційної монополії Пізи та Генуї; вона мала захищати свої торговельні інтереси в єгипетських портах, куди з Червоного моря та річкою Ніл доставалися спеції за дуже конкурентною ціною порівняно із сирійськими ринками.

### Завоювання міста Зара

Відомий факт, що вже сформоване військо мусило чекати з липня до листопада 1202 р. відправлення через брак грошей на оренду кораблів. Ця ситуація тривала доти, доки не було прийнято рішення завоювати місто Зара — християнське, але непідвладне Венеції, на нього вже тривалий час дивився король Угорщини, розглядаючи як гарну можливість отримати порт на Адріатичному морі.